

ὡς καταφαίνεται ἐκ χωρίων, οἷον τὸ ἐπόμενον: «Ἐὰν ἐννοῶ τι ἀπὸ τὸν μέγαν τοῦτον συμβολιστὴν εἶνε τὸ ἐξῆς, ὅτι ἐξελάμβανε τὰς ἐνδομύχους πραγματικότητας ὡς ἀληθείας, καὶ ὅτι ὅλα τὰ ἄλλα, τὴν φύσιν, τὸν χρόνον, τὸν χῶρον, τὴν ἱστορίαν, ἐχρησιμοποίει μόνον ὡς σύμβολα, ὡς μέσα καὶ εὐκαιρίας πρὸς παραβολάς». Ἦ ὡς τὸ ἀκόλουθον: «Τὸ εὐαγγέλιόν του εἶνε ἔκφρασις τοῦ ἐνστίκτου περὶ τοῦ πῶς πρέπει νὰ ζῆ τις διὰ νὰ αἰσθάνεται ἑαυτὸν αἰώνιον, ἐνῶ καθ' οἷονδὴποτε ἄλλον τρόπον οὐδὲν αἰσθάνεται κανεὶς ἑαυτὸν ἐν τῷ οὐρανῷ». Τοιοῦτοτρόπως ὁ Νίτσε ἐμφανίζει τὸν Χριστὸν ὡς πολέμιον τινὰ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ κηρύγματός του, ὡς Ἄντι-Νίτσε, καὶ δὴ τόσον ζωηρότερον ὅσον ὁ ἴδιος ἀποβαίνει Ἄντι-Χριστος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἰδιορρούθμου ψυχοσυνθέσεώς του καὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ Σοπεργάουερ.

Καὶ ὅμως τὸ κήρυγμα τοῦ Νίτσε δὲν εἶνε μὲν βεβαίως θρησκεία ἐν τῇ αὐστηρᾷ σημασίᾳ τῆς λέξεως, φέρει ὅμως θρησκευτικὸν χρωματισμὸν καὶ ἔχει τόνους θρησκευτικούς, περιβεβλημένους μορφὴν θρησκευτικὴν. Ἡ γλῶσσά του ὁμοιάζει πρὸς τὴν τῆς προφητείας ἐν τῇ θρησκείᾳ, ὡς ἡ προσωποποιήσις τῆς ζωῆς προσλαμβάνει θρησκευτικὸν χαρακτήρα. Τὰ θρησκευτικὰ ταῦτα γνωρίσματα τοῦ κηρύγματός του καθίστανται δυνατά, καθ' ὅσον ἡ διδασκαλία τοῦ Νίτσε, ἀπομακρυνομένη τοῦ πλαισίου τῆς ψυχολογίας, μεθίσταται εἰς τὴν μεταφυσικὴν, ἂν καὶ ὁ φιλόσοφος οὐδὲν θέλει νὰ γνωρίζῃ περὶ αὐτῆς. Ἡ φιλοσοφία του θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς θρησκευτικὸν τόνον φέρουσα μεταφυσικὴ. Οὗτος εἶνε ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ὁ νέος ἀνθρώπινος τύπος, τὸν ὁποῖον ἐπαγγέλλεται, εἶνε ξένος πρὸς τὴν πραγματικότητα καὶ ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὸ Ἐπέκεινα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν τῆς ἀρχαιότητος καὶ τὸν τῆς νεωτέρας βιολογίας. Ὁ Νίτσε ἔχει ἄλλως τε τὴν συνείδησιν ὅτι εἶνε

δραματιστής μιᾶς καινῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ Ζαρατούστρας κηρύττει ὅτι θέλει νὰ διδάξῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὸ νόημα καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ὑπάρξεώς των. Τοῦτο φέρει ἤδη θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Τὸ πρᾶγμα γίνεται ἐμφανέστερον ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ κήρυγμα τοῦτο ἐξαγγέλλει ὁ Ζαρατούστρας, προφήτης καὶ ἰδρυτῆς θρησκείας. Τὸ ὅτι ἐξαγγέλλεται διὰ τοῦ στόματος αὐτοῦ δεικνύει ὅτι τὸ κήρυγμα τοῦτο εἶνε διὰ τὸν Νίτσε θρησκευτικόν τι κήρυγμα. Θέλει νὰ ὀδηγήσῃ τὸν ἀνθρώπον εἰς νέας σχέσεις πρὸς τὸν κόσμον, ἐπιθυμεῖ νὰ μεταβάλλῃ τὰς παραστάσεις, τὰς ὁρέξεις καὶ τὰ συναισθήματα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἔναντι τῆς ὀλότητος τοῦ κόσμου. Αἰσθάνεται ὅτι ἴσταται εἰς τὸ μεταίχμιον δύο κόσμων καὶ ἐλπίζει ὅτι ὁ μέλλον αἰὼν θὰ φέρῃ τὸ ὄνομά του, ἐπειδὴ ὁ πολιτισμὸς αὐτοῦ θὰ εἶνε ἐμπεποτισμένος ὑπὸ τοῦ ἰδικοῦ του πνεύματος. «Τὸ παρὸν καὶ τὸ παρελθὸν εἶνε δι' ἐμὲ κατ' ἐξοχὴν ἀφόρητα. Θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ζήσω, ἐὰν δὲν ἦμην ὁ προφήτης ἐκείνου, τὸ ὁποῖον κατ' ἀνάγκην θὰ ἔλθῃ». Παρὰ ταῦτα ἡ ἀποστροφή αὐτοῦ πρὸς τὴν θρησκείαν φθάνει τὰ ὅρια τῆς νοσηρότητος. Τοῦτο ὀφείλεται κυρίως εἰς τὴν σύγχυσιν τῆς θρησκείας πρὸς τὴν μεταφυσικὴν, καὶ συγκεκριμένως τὴν μεταφυσικὴν τῆς γερμανικῆς ἰδεοκρατίας, συνεπεία τῆς ὁποίας ὅ,τι κυρίως βλέπει ἐν τῇ θρησκείᾳ εἶνε τὰ ἀντικείμενα αὐτῆς, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ βίωμα ἀξιολογικῆς πραγματικότητος, ἐσχάτου νοήματος καὶ ὑψίστης ἀξίας τῆς ὑπάρξεως. Ὅπισθεν τῆς ἀποστροφῆς ἐκείνης ὑποκρύπτεται ἡ πρὸς τὴν ζωὴν διάθεσις αὐτοῦ, τὸ ἰδικόν του βίωμα τῆς ζωῆς. Τὸ βίωμα τοῦτο εἶνε διονυσιακὸν καὶ συνίσταται εἰς τὴν βαθεῖαν πίστιν περὶ τῆς ὠραιότητος τῆς ζωῆς, εἰς τὴν πλήρη κατάφασιν αὐτῆς, εἰς τὴν θέλησιν πρὸς παραγωγὴν, δημιουργίαν καὶ καταστροφὴν. Ἡ ζωὴ, ὡς προσφυῶς εἶπον, εἶνε ἐρωμένη

τοῦ Νίτσε. Ἡ νοοτροπία του παραμένει συνδεδεμένη πρὸς τὴν γῆν καὶ αἰσθάνεται ἀληθινὴν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὴν γῆν ταύτην καὶ τὴν ζωὴν. Τὸ Ἐπέκεινα δὲν ἔχει καμμίαν θέσιν εἰς τὴν λατρείαν ταύτην τῆς ζωῆς. «Μείνατε πιστοὶ εἰς τὴν ζωὴν, φίλοι μου», εἶνε ἡ ἐπώδὸς ἢ ὁποία ἀντηχεῖ εἰς ὅλας τὰς δυνατὰς ποικιλίας διὰ τοῦ «Ζαρατούστρα». Τὸ διονυσιακὸν τοῦτο γνῶρισμα τῆς ψυχῆς τοῦ Νίτσε δέον νὰ ἔχωμεν ἐπίσης πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅταν ἐπιχειρῶμεν τὴν διαλεύκανσιν τοῦ μυστηρίου τῆς κατὰ τῆς θρησκείας ἀποστροφῆς αὐτοῦ. Ἐκ τῆς διονυσιακῆς ταύτης διαθέσεως αὐτοῦ ἐξηγεῖται τὸ περιεχόμενον τῶν νέων πλάκων, τὰς ὁποίας πειρᾶται νὰ ὑψώσῃ εἰς τὴν θέσιν ὅπου ἔκειντο πρότερον αἱ πλάκες τῶν παλαιῶν ἀξιῶν καὶ τῶν παλαιῶν δογμάτων. Τὸ περιεχόμενον τοῦτο εἶνε αἱ ιδέαι περὶ τοῦ ὑπερανθρώπου καὶ περὶ αἰωνίας ἐπιστροφῆς τῆς ζωῆς, τὰς ὁποίας ἀντιπροβάλλει εἰς τὴν περὶ Ἐπέκεινα ιδέαν τοῦ θετικοῦ θρησκευάτος. Διὰ τῆς περὶ ὑπερανθρώπου διδασκαλίας θέλει νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν ὑπερβατικὸν θεὸν τοῦ Χριστιανισμοῦ, διὰ δὲ τῆς περὶ αἰωνίας ἐπανόδου τῆς ζωῆς νὰ ἐξοβελίσῃ τὴν περὶ αἰωνιότητος διδασκαλίαν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Οὕτως ἡ διονυσιακὴ θρησκεία τοῦ Νίτσε περιέχει δύο θεμελιώδεις ἀρχάς, τὴν περὶ αἰωνίας ἐπανόδου τῆς ζωῆς πεποίθησιν καὶ τὴν περὶ ὑπερανθρώπου ἐλπίδα, πηγαζούσας ἀμφοτέρας ἐκ τῆς πρὸς τὸ ἐγκόσμιον ροπῆς τοῦ φιλοσόφου καὶ ἐκ τῆς εἰς τὴν ἐμπειρίαν ἐνασμενίσεως αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅμως ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἐνεργοῦσι δυνάμεις, αἵτινες τείνουσι νὰ σχετίσωσιν αὐτὴν πρὸς ὑπερβατικὴν πραγματικότητα καὶ μεταβάλλουσι κατὰ συνέπειαν τὰ δύο ἐκεῖνα ἀντικείμενα τῆς ἐνδοκοσμικῆς αὐτοῦ θρησκείας εἰς ὑπερεμπειρικὰ καὶ ὑπερβατικά. Παρὰ τὸ «ἔωσφορικὸν πείσμα» τὸ ὁποῖον κρημνίζει αὐτὸν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, ἐνοικεῖ ἐν αὐτῷ ἡ νοσταλ-

γία πρὸς τὸν θεόν. Ἐντὸς τῆς ψυχῆς του παλαίει τὸ σκότος πρὸς τὸ φῶς, διότι εἶνε «ἄνηρ δίψυχος». Πρὸς τὴν διονυσιακὴν αὐτοῦ διάθεσιν ἀμιλλῶνται ἄλλαι θρησκευτικαὶ διαθέσεις καὶ βιώματα, ὡς καταφαίνεται καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων καὶ πρὸ πάντων ἐκ τοῦ ἄσματος πρὸς τὸ μεσονύκτιον, ἐκ τῆς «Νοσταλγίας» του, ἐκ τοῦ «θρήνου τῆς Ἀριάδνης», ἐκ τῶν «Εἰς Διόνυσον διθυράμβων» του. Παρὰ τὴν διονυσιακὴν καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ἐρριζωμένην θρησκείαν του εὐρίσκομεν παρ' αὐτῷ καὶ θρησκευτικὰ συναισθήματα, τὰ ὅποια μαρτυροῦσι γνησίαν καὶ πραγματικὴν θρησκευτικότητα. Ἐκ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἀναβλύζουσι θρησκευτικοὶ τόνοι, οἱ ὅποιοι ὀδηγοῦσιν εἰς τὴν σφαῖραν τῆς θρησκείας καὶ οἱ ὅποιοι ἐπισκοτιζοῦσι τὰς διονυσιακὰς προϋποθέσεις του. Ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῶν μεταβάλλονται καὶ αὐτὰ τὰ ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας στηριζόμενα ἀντικείμενα τῆς διδασκαλίας του εἰς ὑπερβατικὰ καὶ προσλαμβάνουσι τὴν αἴγλην τοῦ μεταφυσικοῦ καὶ τὴν μυστικοπάθειαν τοῦ θρησκευτικοῦ θελγῆτρου. Καὶ εἶνε τραγικὸν νὰ βλέπη τις τὸν ἄνδρα τοῦτον νὰ καταπολεμῇ μετὰ τόσης λύσσης ἐκεῖνο ἀκριβῶς, ὅπερ κατέχει εἰς μέγιστον βαθμόν, χωρὶς νὰ ἔχη συνείδησιν αὐτοῦ. Λατρεύει τὸν Διόνυσον καὶ μισεῖ τὸν Χριστόν, ἀλλ' ἐν τῷ βάθει τῆς ψυχῆς του ὁ διαμελισμένος Διόνυσος καὶ ὁ ἐσταυρωμένος Χριστὸς εἶνε εἷς καὶ ὁ αὐτὸς θεός. Μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι αἱ ἐσφαλμέναι ἀντιλήψεις τοῦ Νίτσε περὶ θρησκείας καὶ αἱ ψευδεῖς αὐτοῦ θρησκευτικαὶ προϋποθέσεις δὲν ἐπιτρέπουσιν εἰς αὐτὸν νὰ λάβῃ συνείδησιν τῆς ταυτότητος ταύτης. Ἐὰν τὸ πνεῦμά του δὲν ἐσκοτιζέτο, δὲν εἶνε ἀπίθανον ὅτι τὰ γνήσια ἐκεῖνα θρησκευτικὰ συναισθήματα καὶ ὁ ἰσχυρὸς πρὸς τὴν αἰωνιότητα πόθος θὰ καθίστων συνειδητὴν εἰς αὐτὸν τὴν ταυτότητα ἐκείνην, ὡς πολλοὶ ἰσχυρίσθησαν καὶ τώρα πάλιν ἰσχυρίζονται. Ἴσως μάλιστα ὁ σκοτασμὸς ἐκεῖνος ὀφείλεται

ἐν μέρει καὶ εἰς τὸ μαρτύριον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐτέλει ἡ ψυχὴ του, ποθοῦσα διαρκῶς νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν μακαριότητα τοῦ χριστιανικοῦ οὐρανοῦ καὶ διαρκῶς ὑφ' ἑαυτῆς κωλυομένη. Εἶνε συγκινητικὴ ἡ περιπάθεια ἡ ὁποία ἀντηχεῖ ἐκ τῆς τελευταίας στροφῆς τοῦ «θρήνου τῆς Ἀριάδνης»: «Ἔλα ὀπίσω μὲ ὅλα σου τὰ μαρτύρια, ὦ ἔλα ὀπίσω εἰς τὸν δυστυχέστερον ὄλων τῶν πτωχῶν καὶ ἐρημῶν, ἄγνωστέ μου θεέ. Σὺ, ὁ πόνος μου, σὺ ἡ τελευταία μου εὐτυχία». Παρ' ὅλα ταῦτα οὔτε αἱ θρησκευτικαὶ αὐταὶ διαθέσεις καὶ δυνάμεις τῆς ψυχῆς του ὀδηγοῦσιν εἰς τὴν θρησκείαν, ἐν τῇ κυρίᾳ τῆς λέξεως σημασία, οὔτε αἱ περὶ ὑπερανθρώπου καὶ αἰωνίας ἀνακυκλήσεως τῆς ζωῆς ἰδέαι του. Ἡ ὑπερβατικὴ πραγματικότης τῆς ὑψίστης ἀξίας δέον συγχρόνως νὰ πιστεύεται ὡς συγγενῆς πρὸς ἡμᾶς καὶ νὰ ἐπιτρέπη οὕτω τὴν προσωπικὴν ἡμῶν σχέσιν πρὸν αὐτήν. Ὁ Νίτσε ἐγνώρισε τὴν τοιαύτην σχέσιν τοῦ ἀνθρώπινου ἐγὼ πρὸς τὸ θεῖον Σὺ, ὡς φαίνεται ἐξ ὧν λέγει περὶ τῆς προσευχῆς, ὅπως ἐγνώρισε τὰ συναισθήματα τοῦ πόθου πρὸς ἀπολύτρωσιν καὶ τῆς ἐξαρτήσεως, διὰ τῶν ὁποίων ἀκτινοβολεῖ ἡ φύσις τοῦ θρησκευτικοῦ φαινομένου. Παρὰ ταῦτα ὅμως ἡ ἐκκρηξις τῆς διονυσιακῆς ὁρμῆς ὀδηγεῖ αὐτὸν καὶ πάλιν εἰς τὴν ἀπόρριψιν τῆς θρησκείας. Ἀφ' ἐνὸς ὁρμῶσι τὰ συναισθήματα ἐκεῖνα πρὸς τὸ ἀντικείμενον αὐτῶν, τὸν θεόν, ὡς τὸ ὑψιστον ἀγαθόν, ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου συμπιέζονται πάλιν διὰ τῆς σχετίσεως αὐτῶν πρὸς ἄλλο ἀντικείμενον. Οὕτως ὁ Νίτσε δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀνθρώπος πλήρης ἀρνήσεως καὶ καταφάσεως, ἀμφιβολίας καὶ πίστεως, «πιστεύων σκεπτικιστῆς καὶ τὸν θεὸν ζητῶν βλάσφημος». Δὲν κατορθώνει νὰ φθάσῃ πέρα τῆς πρὸς τὴν ὑπερβατικὴν ἀξιολογικὴν πραγματικότητα ὁρμῆς. Ἡ διονυσιακὴ πρὸς τὴν ζωὴν ὁρμὴ, ἀναπηδῶσα ἐκάστοτε, ἐμποδίζει αὐτὸν νὰ ἀποδεχθῇ τὴν πραγματικό-

τητα ἐκείνην. Τείνει ἀδιαλείπτως πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ ἀδιαλείπτως καθέλκεται πρὸς τὴν γῆν, ἡ στενότης τοῦ ὀρίζοντος τῆς ὁποίας ἀναγκάζει αὐτὸν πάλιν νὰ ὑπερβαίνει διαρκῶς τὰ ὅρια, ἅπερ ἔθεσεν εἰς ἑαυτὸν διὰ τοῦ ὀρθολογισμοῦ καὶ τῆς θετικοφροσύνης, διὰ τῆς πρὸς τὴν μεταφυσικὴν ἀντιπαθείας του καὶ τῆς συγχύσεως τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς πρὸς τὸ τῆς θρησκείας. «Εἶνε ἀνὴρ δίψυχος». Ὁ ἐν αὐτῷ Διόνυσος ὁδηγεῖ αὐτὸν εἰς τὴν ἀπόρριψιν ὑψίστης ὑπερβατικῆς ἀξίας. Ἄλλ' ὁ ἐν αὐτῷ Χριστὸς ἐπανάγει αὐτὸν εἰς τὸν πόθον τοῦ Ἐπέκεινα. Ἀνήκει εἰς τὰς φύσεις ἐκείνας, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐπικρατεῖ ἡ διάσπασις, εἰς τὰς φύσεις, αἵτινες ριπτάζονται ὑπὸ ἀντιθέτων πρὸς ἀλλήλας ροπῶν. Ἐντὸς αὐτοῦ ζῆ αὐτὸς καὶ ἡ σκιά του, ὁ θεὸς καὶ ὁ δαίμων, ὁ Ἀπόλλων καὶ ὁ Διόνυσος. Βεβαίως δὲν εἶνε ὁ μόνος ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Συγγενῆς πρὸς αὐτὸν εἶνε ὁ Αὐγουστῖνος, ἐν μέρει ὁ Γκαϊτε, αὐτὸς ὁ Βάγνερ. Ἀλλὰ παρ' αὐτοῖς ἡ διάσπασις ἐκείνη ἤρθη ἐν μιᾷ ἀνωτέρᾳ ἐνότητι, διὰ τῆς ὁποίας εὔρον τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἀπολύτρωσιν. Καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει αὐτῶν, παραμένων εἰς τὴν τραγικότητα τοῦ ζητοῦντος καὶ μὴ εὐρίσκοντος. Ἡ ψυχὴ του ποθεῖ τὴν ἀπολύτρωσιν· εἶνε ἀνήσυχος, αἰσθάνεται ὅλην τὴν πικρίαν τῆς ἐρημίας καὶ τῆς κενότητος, ὅλην τὴν ὀδύνην τοῦ στερουμένου τὸ ὑψιστον νόημα καὶ τὴν ὑστάτην ἀξίαν τῆς ζωῆς. Ἄλλ' ἡ ἀνάπαυσις δὲν ἔρχεται ὅπως ἦλθεν εἰς τὸν Αὐγουστῖνον. Αἱ ιδέαι τῶν ὁποίων εἶνε κληρονόμος, ἡ κατάστασις τοῦ συγχρόνου πνευματικοῦ βίου, τοῦ ὁποίου εἶνε τὸ κάτοπτρον, κωλύουσιν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὸν λιμένα, τοῦ ὁποίου τὸν πόθον φέρει τόσον βαθὺν ἐντὸς τοῦ μυχοῦ τῆς ψυχῆς του. Ὁμοιος πρὸς τὸν Ἀμφόρταν ἀδυνατεῖ νὰ πλησιάσῃ εἰς τὸ Γκράλ, ἀντικείμενον τοῦ πόθου του καὶ πηγὴν σωτηρίας. Διότι εἶνε καὶ αὐτὸς ἁμαρτωλός, καὶ

ἡ ἁμαρτία του συνίσταται εἰς τὴν ὑπερβολικὴν πίστιν ἐπὶ τὸ ἀνθρώπινον λογικὸν καὶ εἰς τὴν περιφρόνησιν τῶν μυχιῶν ψιθύρων τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, τοὺς ὁποίους διηρμήνευσεν ὁ Σίλλερ ἐν τῇ «Ἐλπίδι» του.

Ἡ διψυχία αὕτη τοῦ Νίτσε, ἡ ἐσωτερικὴ ἐκείνη διάσπασις καὶ ὁ τραγικὸς ἀγὼν πρὸς τὸν ἑαυτὸν του καθιστῶσι αὐτὸν σύμβολον, ὡς σύμβολα εἶνε ὅλοι οἱ μεγάλοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἀνθρώπων. Μεταξὺ τῶν ἐξεχουσῶν φυσιογνωμιῶν, ὅσαι ἀνῆλθον ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ Ὀλύμπου τῆς ἀνθρωπότητος, ὁ Νίτσε θὰ εἶνε ὁ ἥρωας τῆς τραγικῆς διασπάσεως, τὸ σύμβολον τοῦ τραγικοῦ ἀγῶνος τῆς ψυχῆς πρὸς εὕρεσιν ὑψίστου νοήματος καὶ ὑψίστου σκοποῦ τῆς ὑπάρξεως. Καὶ ὅσον θὰ παρέρχονται οἱ αἰῶνες, ἡ εἰκὼν αὐτοῦ θὰ συμπληροῦται καὶ θὰ ἐξωραΐζεται διὰ τοῦ προϊόντος πλουτισμοῦ τῆς ψυχῆς τῶν διαδεχομένων ἀλλήλας γενεῶν. Διὰ τοῦ ἰδιορρύθμου φωτός, ὅπερ θὰ καταχέη, θὰ κατανοοῦν πολλοὶ τὸ μυστικὸν τῆς ψυχῆς των καὶ θὰ παρηγοροῦνται, διότι εἰς τὴν ἐρημίαν των καὶ εἰς τοὺς μυχιούς των ἀγῶνας προσηγήθη αὐτῶν ἡ τραγικὴ μορφή ἐνὸς Τιτᾶνος. Ἴσως μάλιστα ἡ μουσικὴ τοῦ ρυθμοῦ, τὸν ὁποῖον ἀυθορμήτως ἐδημιούργησεν ἡ βαθεῖα ὀδύνη τῆς νιτσεικῆς ψυχῆς, νὰ χρησιμεύη εἰς αὐτοὺς ὡς μέσον ἐκφράσεως καὶ τῆς ἰδικῆς των τραγικότητος, διότι δὲν ἐπέτρεψεν εἰς ὅλους ὁ θεὸς νὰ ἐκφράζωσι διὰ τῆς ἰδικῆς των μουσικῆς τὸν πόνον τους.

Ἡ διὰ τὸν πνευματικὸν καὶ πολιτιστικὸν βίον σημασία τοῦ Νίτσε δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμᾶται ὡς συνήθως συνέβη. Διὰ τὰ μέτρια πνεύματα, διὰ τοὺς ἡμιμαθεῖς καὶ τοὺς ἄωρους εἶνε βεβαίως ἐπικίνδυνος, ἀλλ' ἐξ ἄλλου ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ εἶνε εὐεργετικὴ προκειμένου περὶ δημιουργικῆς φύσεως, τόσον ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ὅσον καὶ ἐν τῇ τέχνῃ καὶ ἀκόμη ἐν τῇ θρησκείᾳ. Ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ θὰ παραμείνη τὸ ὄνομά του ὡς τοῦ κατ' ἐξοχὴν φιλοσόφου τοῦ προβλήμα-

τος τῆς ἀξίας, τὰ δὲ ἀποσπάσματα τοῦ μὴ συντελεσθέντος τελευταίου ἔργου του θὰ εἶνε διὰ πολὺν χρόνον πολύτιμος πηγὴ ἀξιολογικῶν παρορμήσεων. Ὡς ψυχολόγος ἀπεκάλυψεν ἐκ νέου τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν ὄχι μόνον διὰ τῆς μεθοδικῆς γνώσεως τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ἀλλὰ πρὸ πάντων διὰ τῆς διαπιστώσεως, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶνέ τι πολὺ εὐρύτερον τῆς συνειδήσεως καὶ ὅτι ἡ δημιουργικὴ ζωὴ λανθάνει εἰς τὸ σκότος τοῦ ὑποσυνειδήτου. Ἐντεῦθεν πηγάζει ἡ προσπάθεια αὐτοῦ ὅπως ἀπαλλάξῃ τὴν μόρφωσιν ἀπὸ τῆς ψυχοκτόνου νοησιαρχίας καὶ ἀπὸ τοῦ τὴν ψυχὴν καταπνίγοντος φόρτου τῶν νεκρῶν ἱστορικῶν γνώσεων, ὡς ἐπίσης ὁ ἀγὼν κατὰ τοῦ κράτους, ἐφ' ὅσον τοῦτο τείνει νὰ πνίξῃ τὴν λαϊκὴν ψυχὴν, ὡς καὶ τὸ πάθος του κατὰ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς δύσεως τοῦ ἐπὶ μόνῃς τῆς καλλιέργειας τῆς συνειδήσεως στηριζομένου, κατὰ τῆς ἐλευθέρας σκέψεως καὶ κατὰ τῆς θρησκευτικῆς ὀρθοδοξίας.

Ὅσα ὡς ψυχολόγος διέγνωσε καὶ ἐκήρυξεν ἀποτελοῦσι σωτήριον ἀντίρροπον ἐναντίον τῆς σοσιαλιστικῆς ἰσοπεδώσεως καὶ τῆς τὴν δρᾶσιν κωλύουσης ἀπαισιοδοξίας. Ὡς προφήτης εἰσέδυσσε βαθέως εἰς τὸ θρησκευτικὸν πρόβλημα, διότι—ὡς ὁ ἴδιος λέγει—ἔζησεν ὀλόκληρον τὴν ἀντίθεσιν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν τραγικότητα τοῦ θρησκευτικοῦ ἀνθρώπου. Ἡ περὶ ὑπερανθρώπου διδασκαλία του σημαίνει ἰσχυρὰν διαμαρτυρίαν ἐναντίον τοῦ ἀσκόπου καὶ τῆς ἀνοίας τοῦ κόσμου, τὸ περὶ αἰωνίας ἐπιστροφῆς κήρυγμα ἐκφράζει τὸν πόνον, τὸν ὁποῖον προξενεῖ ἡ παροδικότης τῆς ὑπάρξεως, καὶ ἡ ἐπαγγελία του περὶ μεγάλης, πλουσίας καὶ ἰσχυρᾶς ζωῆς, βοηθεῖ εἰς τὴν γνῶσιν καὶ συναίσθησιν τῆς ἀτελείας τῆς ὑπάρξεως. Οὕτω ὁ κῆρυξ τῆς ἀθείας συμβάλλει εἰς τὴν ἐμβάνθυσιν καὶ εἰς τὸν καθαρμὸν τῆς θρησκείας. Ἡ ἀπαισιοδοξία τοῦ Σοπερχάουερ ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμούς του—κατὰ τὴν ἰδίαν του ὁμολογίαν—διὰ τὸ ἀντίθετον ἰδανικόν, τὸ ὁποῖον ἐμπνέει

ἡ αἰσιοδοξία. Ὁ ἄνευ θεοῦ ἄτομισμὸς αὐτοῦ τοῦ ἰδίου συμβάλλει εἰς τὴν διέγερσιν τοῦ ἐνδιαφέροντος πρὸς τὸ ἀντίθετον ἰδανικὸν τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας, δυνάμεως καὶ ζωῆς, ἅπερ ἐκπηγάζουσιν ἐκ τῆς συμμετοχῆς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν βούλησιν τοῦ θεοῦ, τοῦ ἐσχάτου μυστηρίου τῆς ὑπάρξεως.

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Νίτσε δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς εἰδολογικὴν καὶ εἰς πραγματικὴν. Ἡ πρώτη συνίσταται εἰς τὴν ἀπομίμησιν τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ὕφους αὐτοῦ καὶ περιορίζεται φυσικὰ εἰς τὴν λογοτεχνίαν. Ἡ δευτέρα εἶνε μὲν πανταχοῦ αἰσθητή, ἀλλ' εἰς ὀλίγας περιπτώσεις συγκεκριμένως ἀντιληπτή. Αἰσθανόμεθα αὐτὴν πανταχοῦ, ὅπου ἐρευνᾶται σοβαρῶς τὸ πρόβλημα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὸ πρόβλημα τῆς θρησκείας. Ἐπειτα ἐκεῖ ὅπου τὸ ἄτομον ἀγωνίζεται ὅπως φθάσῃ εἰς ἰδίαν ἐσωτερικὴν μορφήν, εἰς τὰς προσπάθειάς πρὸς εὔρεσιν νέων ὁδῶν βαθυτέρας γνώσεως τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, εἰς τὴν μετὰ θάρρους ἀντιμετώπισιν τῆς πραγματικότητος, ὡς αὕτη ἐκδηλοῦται ἐν τισι μορφαῖς τῆς τέχνης καὶ τῆς νοήσεως, καὶ ἀκόμη ἐκεῖ, ὅπου ἀμφισβητεῖται ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν περιεχομένων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ὡς συμβαίνει περὶ τὴν διαλεκτικὴν λεγομένην θεολογίαν τοῦ Μπάρτ, Γκογκάρτεν κ.ἄ. Συγκεκριμένως ἀντιληπτὴ εἶνε ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ ἐν τῷ ἀκαμάτῳ ἀγῶνι τοῦ θεολόγου Μύλλερ πρὸς δημιουργίαν πολιτισμοῦ, ὅστις νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν πολιτισμὸν τῆς μονομεροῦς καλλιέργειας τῆς συνειδήσεως, ἐν τῇ πρὸς σωματικὴν ἀγωγὴν καὶ ἐπιμέλειαν τοῦ σώματος ροπῇ, τῆς ὁποίας κέντρον ἐγένετο ὁ Στέφανος Γκεόργκε, ἐν τῇ ψυχολογίᾳ τοῦ Φρόϋδ καὶ τοῦ Ἄδλερ, ἐν τῇ περὶ πολιτισμοῦ θεωρίᾳ τοῦ Σπέγκλερ. Ἄλλ' ἴσως διὰ πολλά, τὰ ὁποῖα ὁ Νίτσε ἠθέλησε, δὲν ἔχομεν ἀκόμη τὴν ἀναγκαίαν αἴσθησιν· ἡ διάγνωσις αὐτῶν καὶ ἡ ἐξ αὐτῶν ἐπίδρασις ἀνήκει κατ' ἀκολουθίαν εἰς τὸ

μέλλον. Εἰς αὐτὸ ἐπίσης ἀνήκει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ νέα καθόλου ἔρμηνεία τοῦ φιλοσόφου καὶ προφήτου Νίτσε. Τοῦτο καθιστᾷ πιθανὸν οὐ μόνον ἡ ποικιλία καὶ τὸ σφόδρα πολύπλοκον τῆς φύσεώς του, ἔνεκα τῶν ὁποίων οὐδέποτε εἶνε δυνατόν νὰ εἴνε τις βέβαιος περὶ τῆς ἔρμηνείας τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ καὶ τοῦ ἔργου του, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ φύσις καὶ ἡ ἱστορία τῆς ἔρμηνείας τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν δημιουργημάτων τοῦ πνεύματος αὐτῶν. Περὶ αὐτοῦ ἰσχύει ὅ,τι ὁ ἴδιος ἔγραψε περὶ τῶν ἀνθρώπων καθόλου: «Δὲν εἴμεθα σκεπτόμενοι βάτραχοι. Εἶνε ἀνάγκη τὰς σκέψεις ἡμῶν νὰ τὰς γεννῶμεν διαρκῶς ἐκ τοῦ πόνου μας καὶ νὰ χαρίζωμεν εἰς αὐτὰς μὲ μητρικὴν στοργὴν ὅ,τι ἡμεῖς ἔχομεν μέσα μας, αἷμα, καρδίαν, φλόγα, χαρὰν, πάθος, συνείδησιν, πόνον, μοῖραν».

Γ'—Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΘΕΤΙΚΙΣΜΟΥ

Ὁ θετικισμὸς ἀπαιτεῖ τὸν περιορισμὸν ἐντὸς τῶν δεδομένων τῆς ἐμπειρίας καὶ θεωρεῖ τὸ πρᾶγμα καθ' αὐτὸ ὡς κείμενον πέρα τῶν ὁρίων τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, ὅσάκις δὲν ἀρνεῖται καὶ αὐτὴν τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς αὐτόν, ἐμφανίζονται ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ αἰῶνος ἀπόπειραι ἵνα εἰς τὸ ἀκαθόριστον καὶ κατὰ τὸν Σπένσερ ἀγνώριστον τοῦτο πρᾶγμα καθ' αὐτὸ δοθῇ περιεχόμενον καὶ καθορισθῇ ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ. Αἱ ἀπόπειραι αὗται εἶνε φύσεως ἰδεοκρατικῆς. Ἀλλ' ἡ μέθοδος τὴν ὁποίαν ἀκολουθοῦσι δὲν εἶνε πλέον ἢ τῆς γερμανικῆς ἰδεοκρατίας τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνος. Ἡ νέα μεταφυσικὴ εἶνε ἐπαγωγικὴ, ἀκολουθοῦσα τὴν ὁδὸν ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω, τ.ἔ. πειρᾶται νὰ στηριχθῇ ἐπὶ ἐμπειρικῆς βάσεως, ἵνα ἐξ αὐτῆς συμβιβάσῃ τὴν ἰδεοκρατικὴν κοσμοθεωρίαν τῆς πρὸς τὴν μηχανοκρατικὴν θεωρίαν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἐκπρόσωποι τῆς ἐπὶ τῆς ἐπα-

γωγῆς στηριζομένης μεταφυσικῆς ταύτης εἶνε ὁ Φέχνερ, ὁ Λότσε, ὁ φὸν Χάρτμαν καὶ ὁ Βούντ, τῶν ὁποίων αἱ ιδέαι ἐπικρατοῦσι τῆς ἰδεοκρατικῆς ἐξελίξεως κατὰ τὸ δεύτερον ἡμυσυ τοῦ αἰῶνος. Συγχρόνως παρατηρεῖται περὶ τὰ τέλη τοῦ αἰῶνος τούτου ἀντίδρασις κατὰ τοῦ πνεύματος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὅπερ ἀπειλεῖ νὰ ὑποδουλώσῃ εἰς ἑαυτὸ πλήρως τὰς ἐπιστήμας τοῦ πνεύματος καὶ ὀδηγεῖ ἐν μέρει εἰς τὴν φυσιοκρατίαν. Ἡ ἀντίδρασις αὕτη ἐκδηλοῦται πρὸ πάντων ὡς ἀναβίωσις τῆς γερμανικῆς ἰδεοκρατίας τῶν κλασσικῶν χρόνων ὑπὸ τὰς διαφόρους αὐτῆς μορφάς. Κυριώτατος κήρυξ αὐτῆς εἶνε ὁ Ὄυκεν.

ΓΟΥΣΤΑΥΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΦΕΧΝΕΡ

Ὁ Φέχνερ (1801-1887) συνδυάζει ἐν ἑαυτῷ τὴν νηφαλιότητα τοῦ φυσιοδίφου καὶ τὴν φαντασίαν τοῦ ποιητοῦ. Εἰς τῶν ἰδρυτῶν τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας καὶ περίφημος φυσικὸς διακρίνεται συγχρόνως διὰ τὴν ἀγάπην αὐτοῦ πρὸς τὴν μεταφυσικὴν θεωρίαν, ἣτις μαρτυρεῖ βαθεῖαν θρησκευτικότητα. Ὁ Φέχνερ θέλει νὰ στηρίξῃ τὴν μεταφυσικὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας, ἀπορρίπτων τὴν παραγωγικὴν μέθοδον τῆς φιλοσοφίας τῶν χρόνων τοῦ ρομαντισμοῦ καὶ ἀκολουθῶν τὴν ἐπαγωγὴν. Ἀπὸ τῆς ἀσφαλοῦς βάσεως τῆς ἐμπειρίας ἀφορμώμενος πειρᾶται νὰ φθάσῃ εἰς γενικὰς μεταφυσικὰς ἀρχάς. Ἡ φιλοσοφία λοιπὸν αὐτοῦ ἐμφανίζει συγγένειαν πρὸς τὴν νοοτροπίαν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μέθοδον, τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ. Ἀλλ' ἡ κοσμοθεωρία αὐτοῦ ἀποτελεῖ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν περὶ κόσμου μηχανοκρατικὴν ἀντίληψιν τῶν ἐπιστημῶν τούτων. Ἡ ἐξ αὐτῆς ἀπορρέουσα παράστασις τοῦ κόσμου εἶνε πτωχὴ, σκοτεινὴ καὶ θλιβερά, ἄνευ φωτὸς καὶ ἄνευ ἤχων. Ἐναντίον αὐτῆς

στρέφεται ὁ Φέχνερ. Ὁ ἔξωτερικὸς κόσμος εἶνε καὶ δι' αὐ-
 τὸν ὡς καὶ διὰ τοὺς ὁπαδοὺς τῆς θετικῆς φιλοσοφίας
 σύνολον φαινομένων κατὰ νόμους συνδεδεμένων πρὸς ἄλ-
 ληλα, τὰ ὅποια ὑπάρχουσι μόνον διὰ τὴν συνείδησιν.
 Καὶ αὕτη ἡ ὕλη εἶνε τοιοῦτο φαινόμενον, ἀφαίρεσις,
 πνευματικόν τι. Μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς ψυχῆς δὲν ὑφί-
 σταται κατ' οὐσίαν διαφορὰ τις. Ἡ μὲν ψυχὴ εἶνέ τι
 μόνον δι' ἑμὲ ὑπάρχον, αὐτοφαινόμενον, ἡ δὲ ὕλη φαι-
 νόμενον συγχρόνως δι' ἄλλους. Συμφώνως πρὸς τὴν ἐκ-
 δοχὴν ταύτην ἀνάγκη εἰς πᾶν ψυχικὸν νὰ ἀντιστοιχῇ
 ὑλικόν τι καὶ τανάπαλιν. Ἀλλαις λέξεσι τὰ πάντα εἶνε
 ἔμψυχά μενα καὶ ὁ κόσμος εἶνε ψυχοφυσικὸν φαινόμενον.
 Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι εἰς πᾶν ἴδιον σῶμα καὶ
 εἰς πᾶσαν ἐπὶ μέρος κίνησιν ἀνταποκρίνεται καὶ ἴδιον
 πνεῦμα. Ἀλλ' ὡς δεικνύει ἡ ἔμπειρία, τὸ σωματικὸν συν-
 τελεῖ ἵνα ἀποτελεσθῇ εὐρύτερα τις ἐνότης, ἣτις γίνεται
 φορεὺς τοῦ πνευματικοῦ. Ἀλλ' ἐὰν δὲν εἶνε πᾶν σῶμα
 φορεὺς τοῦ πνευματικοῦ γεννᾶται τὸ ἐρώτημα: Μετὰ
 τίνων ὑλικῶν συμπλεγμάτων συνδέεται ἀτομικὸς ψυχικὸς
 βίος; Τοῦτο δεικνύει εἰς ἡμᾶς ἡ ἀναλογία ἐκ τοῦ ἰδίου
 ἡμῶν ψυχικοῦ βίου, τοῦ ὁποίου ἄμεσον γνῶσιν ἔχομεν.
 Ὡς πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους τὸ δικαίωμα τῆς ἀνα-
 λογίας ταύτης εἶνε αὐτοφανές. Ἀλλ' ὁ Φέχνερ ἐπεκτείνει
 τὸ δυνατόν τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς καὶ καταντᾷ οὕτως εἰς
 τὴν πεποίθησιν ὅτι οὐ μόνον τὰ φυτά, ἀλλὰ καὶ ἡ γῆ
 μετὰ τῶν λοιπῶν οὐρανίων σωμάτων εἶνε ἔμψυχα ὄντα.
 Διότι καὶ ἡ γῆ παρουσιάζει ὅλα ἐκεῖνα τὰ γνωρίσματα,
 τὰ ὅποια καθιστῶσι τοὺς ὀργανισμοὺς φορεῖς ἀτομικοῦ
 ψυχικοῦ βίου. Ἡ ὁμοιότης αὐτῆς πρὸς τὸ σῶμα ἡμῶν
 εἶνε τόσον μεγάλη, ὥστε ὀφείλομεν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι
 καὶ αὕτη κέκτηται ἴδιον ψυχικὸν βίον. Ἀλλ' ἡ μείζων
 ἀνεξαρτησία αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἄλλων ὄντων, ἡ μείζων ἰκα-

νότης τὴν ὁποῖαν κέκτηται πρὸς ἐξέλιξιν, ἢ μείζων διαφορὰ αὐτῆς ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἀτόμων, ὅλα αὐτὰ μαρτυροῦσιν ὅτι ὁ ψυχικὸς βίος τῆς γῆς δέον νὰ ἐμφανίζῃ στάδιον πολὺ ἀνώτερον ἐκείνου, εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται ὁ ἰδικὸς μας ψυχικὸς βίος. Ὡς δὲ ἡ ψυχὴ ἡμῶν εἶνε πλουσιωτέρα, μεγαλυτέρα καὶ μᾶλλον αὐτοτελὴς ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ καθέκαστον αἰσθήματα, συναισθήματα καὶ τὰς ἰδέας ἡμῶν, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τῆς γῆς ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἡμετέραν. Ἡ ψυχὴ ἡμῶν περιέχεται ἐν τῇ ψυχῇ τῆς γῆς, ἢ ὁποῖα ὡς ἀνωτέρα κοινὴ συνείδησις καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ἐν ἡμῖν συνύπαρξιν τῆς ποικιλίας τῶν αἰσθημάτων, συναισθημάτων, παραστάσεων καὶ ἐννοιῶν ἡμῶν. Οὕτως ὁ ψυχικὸς βίος τῆς γῆς ἔχει πρὸς τὸν ἰδικόν μας ὡς ἡ ὅλη ἡμῶν ψυχὴ πρὸς τὰς ἐπὶ μέρος καταστάσεις αὐτῆς. Ἐντεῦθεν συμπεραίνει ὁ Φέχνερ ὅτι ἄνθρωποι, ζῶα καὶ φυτὰ εἶνε τρόπον τινὰ τὰ αἰσθητήρια ὄργανα τῆς γῆς, διὰ τῶν ὁποίων δέχεται τὰς ἔξωθεν ἐντυπώσεις, ἵνα ὑψώσῃ αὐτὰς εἰς τὴν σφαιρὰν ἀνωτέρας γνώσεως. Ὁ θάνατος τοῦ ἀτόμου σημαίνει ὅτι ὑψοῦται τοῦτο ἀπὸ τῆς σφαιρᾶς τῆς ἐποπτείας τῆς γῆς εἰς τὴν σφαιρὰν τῆς ἀναμνήσεως αὐτῆς. Οὕτω τὸ ἀτομον ζῆ ὡς ἀνάμνησις ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ συνειδήσει τῆς γῆς. Ἄλλ' ἡ συνείδησις αὕτη τῆς γῆς δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθῆ ὡς ἀνωτέρα μόνον βαθμὶς ἐν τῇ ἐξελίξει, ἣτις ἄγει ἀπὸ τοῦ φυτοῦ εἰς τὸ ζῶον καὶ ἐκ τούτου εἰς τὸν ἄνθρωπον. Τουναντίον ἀποτελεῖ ἀνώτερον κύκλον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐμπεριέχεται ὁ μικρὸς κύκλος, τὸν ὁποῖον παριστᾷ ἡ ἀνθρωπίνη συνείδησις. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐμπεριέχεται πάλιν εἰς τοὺς εὐρυτέρους κύκλους τοῦ ψυχικοῦ βίου τοῦ σύμπαντος. Οὕτως οἱ κύκλοι οὗτοι ὑπάρχουσιν ἐντὸς ἀλλήλων καὶ ἐμφανίζονται ὡς εὐρυτέρα σειρά ἐξελίξεως πέρα τῶν στενῶν ὁρίων τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Τὸ ὑψιστον στάδιον

ἐν τῇ μεγαλειώδει ταύτῃ σειρᾷ ἀποτελεῖ ὁ θεός, ὅστις περιέχει τὰ πάντα ἐν ἑαυτῷ καὶ ἐν τῷ ὁποίῳ εἶνε καὶ ζῶσι καὶ κινουῦνται τὰ πάντα. Εἶνε ὁ μέγας κύκλος, ὅστις περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῷ τὸ μέγα πλῆθος τῶν μικροτέρων. Τὸ ψυχικὸν αὐτῶν περιεχόμενον εἶνε μέρος τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ. Διὰ τῆς περὶ θεοῦ ἐκδοχῆς ταύτης πιστεύει ὁ Φέχνερ ὅτι στηρίζει τὸ χριστιανικὸν περὶ θεοῦ δόγμα, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ θεός εἶνε τὸ ἄπειρον πνεῦμα, ἡ ἀρχὴ καὶ ὁ δημιουργὸς πάντων τῶν ὄντων, πανταχοῦ παρῶν καὶ παντοδύναμος, ἐν τῷ ὁποίῳ καὶ διὰ τοῦ ὁποίου ὑπάρχομεν. Ὁ Φέχνερ γνωρίζει ὅτι ἡ ἐπαγωγικὴ μέθοδος τὴν ὁποίαν χρησιμοποιεῖ δὲν ἄγει εἰς ἀσφαλῆ συμπεράσματα. Ἐχει σαφῆ συνείδησιν περὶ τοῦ ἀναποδείκτου τῶν μεταφυσικῶν του δοξασιῶν. Γνωρίζει ὅτι εἶνε κατὰ μέγα μέρος ζήτημα πίστεως. Φρονεῖ ὅμως ὅτι δι' αὐτῶν συμβιβάζονται τὰ πρακτικὰ καὶ τὰ θεωρητικὰ διαφέροντα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πρὸς ἄλληλα. Ἡ γνῶσις ὅτι εἴμεθα ἐνὸς πνεύματος, τοῦ θεοῦ, βοηθεῖ ἡμᾶς εἰς τὸ νὰ γίνωμεν καὶ ἐνὸς φρονήματος, ἡ δὲ συνείδησις ὅτι ἀνώτερόν τι πνεῦμα ζῆ ἐντὸς ἡμῶν, συναισθάνεται μεθ' ἡμῶν καὶ παρέχει εἰς ἡμᾶς τὴν βοήθειάν του, ὅπως ὑπερνικήσωμεν τὸ κακόν, ἐγχείει εἰς τὴν καρδίαν τὴν παραμυθίαν καὶ τὴν μακαριότητα. Τῆς κοσμοθεωρίας τοῦ Φέχνερ πηγὴ εἶνε, ὡς ἤδη ὑπεδηλώθη, ἡ θρησκευτικότης τοῦ περιφανοῦς φυσικοῦ. Αὕτη εἶνε ἡ βᾶσις, ἀπὸ τῆς ὁποίας ὀρμαῖται, καὶ οὐχὶ ἡ ἀναλογία, τὴν ὁποίαν χρησιμοποιεῖ ὅπως οἰκοδομήσῃ ἐπ' αὐτῆς τὸ μεταφυσικόν του οἰκοδόμημα. Ὁρθῶς παρατηρεῖ ὁ Λότσε ὅτι ὁ Φέχνερ ἠθέλησε διὰ τοῦ ὄλου του ἔργου νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὸ περιεχόμενον τῆς θρησκευτικῆς πίστεως δὲν ἀντιφάσκει οὔτε εἰς τὴν ἐμπειρίαν οὔτε εἰς τὴν νόησιν καὶ ὅτι τουναντίον συνεπάγει τὴν ἀρμονίαν μεταξὺ τῆς θεωρητικῆς ἡμῶν

κοσμοθεωρίας, τῶν κανόνων τοῦ πρακτικοῦ ἡμῶν βίου καὶ τῆς ἀνεξαλείπτου ἀνάγκης τῆς καρδίας ἡμῶν.

ΛΟΤΣΕ

Ὁ Λότσε (1817-1881) εἶνε ὑπέρομαχος τῆς τελολογικῆς ἐρμηνείας τῆς φύσεως, ἃν καὶ ἀναγνωρίζει πλήρως καὶ τὸ δικαίωμα τῆς μηχανοκρατικῆς θεωρίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, περὶ τὰς ὁποίας ἀσχολεῖται. Ἡ κοσμοθεωρία αὐτοῦ ἀποτελεῖ συνδυασμὸν τοῦ μονισμού τοῦ Σπινόζα καὶ τῆς μοναδολογίας τοῦ Λεϊβνιτίου. Τὴν φύσιν μετὰ τοῦ μηχανισμού αὐτῆς θεωρεῖ ὡς μέσον πρὸς πραγμάτωσιν τῶν σκοπῶν τοῦ πνεύματος, ἄνευ τῶν ὁποίων ἡ ὑπαρξις στερεῖται νοήματος. Πρὸς τοῦτο ἀφορμᾶται ἀπὸ τῆς παραδοχῆς ἀπολύτου τινὸς οὐσίας, τὴν ὑπαρξιν τῆς ὁποίας συμπεραίνει ἐκ τῆς μηχανικῆς συναρτήσεως τῶν ὄντων τῆς φύσεως καὶ τῆς σταθερᾶς ἀλληλεπιδράσεως αὐτῶν. Ἄνευ τῆς οὐσίας ταύτης θὰ ἦσαν αὐταὶ ἀκατανόητοι. Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν πρέπει νὰ δεχθῶμεν τὴν ὑπαρξιν ἀπολύτου ἀρχῆς τοῦ κόσμου, τῆς ὁποίας μέρη εἶνε τὰ ὄντα. Ἡ οὐσία αὕτη τοῦ κόσμου εἶνε φύσεως πνευματικῆς, ἐν αὐτῇ δὲ τελοῦνται τὰ πάντα, ἐπειδὴ ὅλα μετέχουσι τῆς φύσεως αὐτῆς. Τὴν ἔννοιαν ταύτην τοῦ ἀπολύτου καθορίζει ἀκριβέστερον ὁ Λότσε ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τῆς θρησκείας. Ἐνταῦθα προσδιορίζει αὐτὴν ὡς ὑψίστην ἀξίαν καὶ ὡς προσωπικότητα. Τὸ κύριον πεδίον τῆς ἐνεργείας αὐτῆς εἶνε ὁ πρακτικὸς βίος, ὁ ὁποῖος ἐκδηλοῦται ἐν τῷ πολιτισμῷ. Ἐν αὐτῷ συντελεῖται ἡ πραγμάτωσις ὑψίστου σκοποῦ προδιαγεγραμμένου ὑπὸ τῆς θείας βουλήσεως. Ἡ συνεργασία ἡμῶν πρὸς τὴν πραγμάτωσιν ταύτην ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον τῆς ἠθικῆς, ἐνῶ ἡ θρησκεία βοηθεῖ ὅπως διὰ τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος γνωρίσωμεν τὸν θεόν, ὅστις εἶνε ἡ ἀγάπη,

καὶ λάβωμεν συνείδησιν τῆς συγγενείας ἡμῶν πρὸς τὴν θεϊαν φύσιν. Ἐξ αὐτῆς ἔχομεν καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς ψυχῆς, τῆς ὁποίας ὅμως ἡ ἀθανασία ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἠθικῆς αὐτῆς ἐξελίξεως. Διότι κατὰ τὸν Λότσε μόνον ἐκεῖναι αἱ ψυχαὶ ἐπιζῶσι τοῦ θανάτου τοῦ σώματος, ὅσαι εἶνε ἀξίαι νὰ ὑπάρχωσιν αἰωνίως. Ὅ,τι χαρακτηρίζει τὴν φιλοσοφίαν αὐτοῦ εἶνε ὅτι πρὸς συγκρότησιν αὐτῆς λαμβάνει πρὸ ὀφθαλμῶν οὐ μόνον τὸν κόσμον τῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ τὸν κόσμον τοῦ πνεύματος, ὅπερ ἀποκαλύπτεται ἐν τῷ πολιτισμῷ καὶ τῇ πολιτιστικῇ δράσει. Ἐξ αὐτοῦ ἐνεπνεύσθησαν οἱ ἴδρυται τῆς σχολῆς τῆς Βάδης τὴν μεταξὺ φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐπιστημῶν τοῦ πολιτισμοῦ διάκρισιν καὶ τὴν ἐκδοχὴν τῆς φιλοσοφίας ὡς ἀξιολογίας, ἀποσκοπούσης εἰς τὴν γνῶσιν τῶν ἀξιῶν καὶ τὴν ἔρευναν τοῦ ἀντικειμενικοῦ αὐτῶν κύρους.

ΕΔΟΥΑΡΔΟΣ ΦΟΝ ΧΑΡΤΜΑΝ

Τὴν ἐπαγωγικὴν μέθοδον πρὸς συγκρότησιν τῆς μεταφυσικῆς χρησιμοποιεῖ καὶ ὁ Χάρτμαν (1842-1906), τοῦ ὁποίου ἡ φιλοσοφία εἶνε σύνθεσις τις βουλευσιαρχίας καὶ νοησιαρχίας, ἀπαισιοδοξίας καὶ αἰσιοδοξίας, πραγματικότητος καὶ ποιήσεως. Παραπλησίως πρὸς τὸν Λότσε ἐπιζητεῖ καὶ οὗτος νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν μηχανοκρατίαν καὶ δὴ ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ κατ' ἐξοχὴν πεδίῳ αὐτῆς, ἐν τῇ φύσει. Ἐχθρὸς τῆς φυσιοκρατίας, πειρᾶται ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἡ ἀτομιστικὴ ἀντίληψις τοῦ κόσμου, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ πάντα σύγκεινται ἐξ ἀτόμων κατὰ μηχανικοὺς νόμους κινουμένων καὶ συμπλεκομένων, εἶνε ἀστήρικτος.

Τὰ ἄτομα καὶ ἡ ἐπ' αὐτῶν στηριζομένη παράστασις τοῦ κόσμου εἶνε καὶ αὐτὰ προῖόν τοῦ πνεύματος. Ἐξ ἄλλου θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐμφανισθῇ τὸ πνεῦμα κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐξελίξεως τοῦ κόσμου, ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν

ἤδη ἐξ ἀρχῆς δρῶν ἀσυνειδήτως ἐν τῇ φύσει. Ἄλλ' ἡ ὕπαρ-
 ξις τοῦ πνεύματος δεικνύει ἤδη ὅτι ἡ μηχανοκρατικὴ θεω-
 ρία, ἣτις ἐξηγεῖ τὰ πάντα κατὰ τὸν νόμον τῆς αἰτίας,
 εἶνε μονομερῆς. Διὰ τοῦτο ἀνάγκη νὰ συμπληρωθῇ διὰ
 τῆς τελολογικῆς ἐρμηνείας. Πρὸς τοῦτο ἀναλαμβάνει ὁ
 Χάρτμαν νὰ καταδείξῃ τὴν κυριαρχίαν τοῦ σκοποῦ οὐ μόν-
 ον ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ὀργανικῶν ὄντων, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ
 τῇ ἀνοργάνῳ φύσει. Ἡ θεωρία τοῦ Δαρβίνου δύναται
 νὰ ἐξηγήσῃ μόνον τὸν ἐξοβελισμόν τοῦ ἀσκόπου, οὐχὶ δὲ
 καὶ τὴν γένεσιν τοῦ σκοπίμου. Πρὸς ἐξήγησιν αὐτοῦ δέον
 νὰ δεχθῶμεν ἀρχὴν κατὰ σκοποὺς δρῶσαν, σκοπίμως ἰθυ-
 νούσας δυνάμεις, αἵτινες μεταφυσικῶς θεωρούμεναι εἶνε
 βούλησις. Οὕτως ὁ Χάρτμαν ἐπαναφέρει εἰς τὴν ἐπιστή-
 μην τὸν βιταλισμόν, ὅστις ἀπ' αὐτοῦ ἐξελίσσεται εἰς νεο-
 βιταλισμόν διὰ περιφανῶν ἐκπροσώπων τῶν φυσικῶν
 ἐπιστημῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐξέχουσιν κατέχουσι θέ-
 σιν ὁ Δρις καὶ ὁ Ράϊνκε.

Ὁ κόσμος ἐγεννήθη, συμφώνως πρὸς τὴν μεταφυσικὴν
 τοῦ Χάρτμαν, ἐκ τυφλῆς βουλήσεως, ἀλόγως λοι-
 πὸν καὶ τυχαίως. Ἡ ἀπόλυτος ὅμως ἀρχὴ τοῦ κόσμου
 δὲν εἶνε μόνον βούλησις, ἀλλὰ καὶ ἰδέα. Τὰ δύο ταῦτα
 συνιστῶσι τὰς ιδιότητες ἢ τὰ κατηγορήματα αὐτῆς. Ἄρα
 εἶνε πνεῦμα. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἐξ αὐτοῦ ἀπορρέουσα ἐξέ-
 λιξις τοῦ κόσμου ὠδήγησεν εἰς τὸ ἀρρήκτως μετ' αὐτῆς
 συνδεδεμένον κακόν, δέον νὰ δεχθῶμεν τὴν ἀρχὴν ταύ-
 την ὡς στερουμένην συνειδήσεως. Ἄλλως θὰ προέβλεπε
 τοῦτο καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ κόσμου δὲν θὰ συνετελεῖτο.
 Ἄλλ' ἀκριβῶς ἡ ἀνάπτυξις αὕτη τοῦ κόσμου μέλλει νὰ
 καταδείξῃ ὅτι ὁ σκοπός, τὸν ὁποῖον ἀσυνειδήτως καὶ ἐξ
 ἐνστίκτου ἔβηκεν ἡ ἀπόλυτος ἐκείνη ἀρχή, ἦτο ἐσφαλμέ-
 νος. Ἀποτέλεσμα τῆς γνώσεως ταύτης θὰ εἶνε ἡ ἄρνησις
 τῆς βουλήσεως καὶ ἡ ἐπιστροφή εἰς τὸ ἀπόλυτον καὶ ἀσυνεί-
 δητον εἶναι τῆς πρὸ τῆς ἐξελίξεως τοῦ κόσμου καταστάσεως.

Ὁ Χάρτμαν δὲν παραμένει ἐν τούτοις εἰς τὴν ἀπαισιοδοξίαν ταύτην, τὴν ὁποίαν ἔχει κοινὴν πρὸς τὸν Σοπερχάουερ, ἀλλὰ περιορίζει αὐτὴν διὰ τῆς αἰσιοδοξίας τοῦ Λεϊβνιτίου. Ὁ κόσμος οὗτος θὰ ἦτο μὲν προτιμότερον νὰ μὴ ὑπῆρχε, ἀλλ' εἶνε ὁ ἄριστος τῶν δυνατῶν κόσμων. Δὲν δικαιολογεῖται συνεπῶς ἢ ἀπ' αὐτοῦ φυγὴ καὶ ὁ ἀδρανὴς ἡσυχασμός. Ἡ πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ μέλλει νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς βουλήσεως καὶ εἰς τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τῆς ἄρσεως τοῦ κόσμου. Καθῆκον ἄρα τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ἡ δι' ὅλων αὐτοῦ τῶν μέσων ἐργασία ὑπὲρ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ἀπολύτρωσις αὕτη δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' εἰς τὸν θεὸν ὡς τὸν φορέα ὅλου τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ κακοῦ, ὅστις ἀποκαλύπτεται ἐν ἐκάστῳ ἀνθρώπῳ. Παραπλησίας ἰδέας διέτύπωσε κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὁ Ἄρθουρος (Δριούς), γνωστὸς διὰ τὴν ἐπιμονὴν μεθ' ἧς ἀποκρούει μέχρι τῆς στιγμῆς τὴν ἱστορικὴν ὑπαρξίν τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἐπιμονὴ αὕτη, ἣτις οὐδὲν ἄξιον λόγου ἐπιστημονικὸν ἐπιχείρημα ἔχει πλέον ὑπὲρ ἑαυτῆς, ἐξηγεῖται ἐκ τῶν προϋποθέσεων τῆς κοσμοθεωρίας τοῦ Χάρτμαν, τοῦ ὁποίου ὁ Δριούς εἶνε ὀπαδός.

ΓΟΥΛΙΕΛΜΟΣ ΒΟΥΝΤ

Ὁ Βούντ (1842-1916), ὅστις δικαίως ἐπωνομάσθη Ἄριστοτέλης τῶν νεωτέρων χρόνων, ἐπειδὴ συνεδύαζεν ἐν ἑαυτῷ τὴν καθολικὴν γνῶσιν πασῶν τῶν ἐπιστημῶν, δὲν εἶνε γνωστὸς μόνον ὡς πολυμαθὴς σοφός, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐρευνητὴς, ταμὼν νέας ὁδοὺς ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν πειραματικὴν ψυχολογίαν. Ὑπερμαχῶν τοῦ ἐπιστημονικοῦ χαρακτῆρος τῆς φιλοσοφίας τὸ μὲν ἀπαιτεῖ ὅπως ἡ λογικὴ καὶ ἡ γνωσιολογία ἐλέγχωσι τὰς προϋποθέσεις καὶ τὰς μεθόδους τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν, ἵνα διασαφήσωσιν

οὕτω τὴν φύσιν καὶ τὸ κῦρος τῆς γνώσεως, τὸ δὲ θέλει ἵνα ἡ μεταφυσικὴ ἐποικοδομηθῆται ἐπὶ τῶν πορισμάτων τῶν ἐπιστημῶν τούτων. Ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἠθικὴν ἔργον ἔχει ἵνα συγκροτῆ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν κοσμοθεωρίαν ἱκανοποιούσαν τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ νοῦ καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς καρδίας. Πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ μεταφυσικὴν ἀφορμᾶται ἀπὸ τῆς φύσεως τοῦ ψυχικοῦ βίου, τὴν ὁποῖαν ἀνευρίσκει ἐν τῇ βουλήσει. Εἶνε λοιπὸν τὸ μὲν ἐπαγωγικὴ, τὸ δὲ βουλησιαρχικὴ μεταφυσικὴ. Ἐπειδὴ δὲ πειρᾶται συγχρόνως νὰ ἄρῃ τὴν μεταξὺ ψυχικοῦ καὶ φυσικοῦ διαρχίαν, ὀρίζων τὴν φύσιν τοῦ παντός ὡς βούλησιν, εἶνε ἅμα ἡ κοσμοθεωρία αὐτοῦ μονιστικὴ. Τὸν ψυχικὸν ὅμως βίον ἐκδέχεται ὡς καθαρὰν ἐνέργειαν καὶ ἀρνεῖται τὴν ὑπαρξίν τῆς ψυχῆς ὡς οὐσίας. Ψυχὴ διάφορος τῶν καθ' ἕκαστον φαινομένων τῆς συνειδήσεως εἶνε κατ' αὐτὸν ἀνύπαρκτος. Τὰ φαινόμενα ταῦτα τελοῦσιν εἰς αἰτιώδη σχέσιν πρὸς ἄλληλα. Πρὸς ἐξήγησιν ὅμως αὐτῶν δὲν ἀρκεῖ ἡ ἀντιστοιχία αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ, ἀλλ' ἡ ἀρχὴ τῆς αὐξήσεως τῆς ἐνεργείας. Ἡ ἐξέλιξις τῶν πνευματικῶν φαινομένων γίνεται πολυπλοκωτέρα, αἱ δὲ κατ' αὐτὴν δημιουργούμεναι ἀξίαι αὐξάνουσιν. Ὁ Βοῦντ ἀποκρούει τόσον τὴν πανθειστικὴν ὅσον καὶ τὴν θεϊστικὴν ἐρμηνείαν τῆς θείας ἀρχῆς τοῦ παντός, περιοριζόμενος εἰς τὸν γενικὸν χαρακτηρισμὸν αὐτῆς ὡς βουλήσεως. Ὁ ἀκριβέστερος καθορισμὸς αὐτῆς εἶνε ἔργον τῆς θετικῆς θρησκείας. Δέον ὅμως νὰ διέπεται ὑπὸ τῆς ἠθικῆς, ἥτις περιέχει τὸ κριτήριον πρὸς ἔλεγχον τῶν θρησκευτικῶν δογμάτων περὶ τοῦ ἐσχάτου λόγου τοῦ παντός. Τὰς ἀξίας τῆς ἠθικῆς καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν παραγομένους ἠθικοὺς κανόνας καὶ τὰ ἠθικὰ ἰδανικὰ θεωρεῖ ὁ Βοῦντ προϊόντα τῆς καθολικῆς ἐξελίξεως. Ἀπὸ τῆς ἐπόψεως ταύτης θεωρούμεναι αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων εἶνε

ἠθικαί, ἐφόσον προάγουσι τὴν ἐλευθέραν ἐνέργειαν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων καὶ τὰ προϊόντα αὐτῶν, τὸν ἀνθρώπινον πολιτισμόν. Ἐν τούτῳ πραγματοποιοῦνται αἱ ἀντικειμενικαὶ ἀξίαι, τὸ δίκαιον, ἡ ἐπιστήμη, ἡ τέχνη, ἡ θρησκεία κ.λ. Τ' ἀγαθὰ ταῦτα ἴστανται πολὺ ὑπεράνω τῆς παροδικότητος καὶ τῆς μηδαμινότητος τῶν ἀτόμων. Πρὸς συντήρησιν καὶ προαγωγὴν αὐτῶν ἐργαζόμενος ὁ ἄνθρωπος ὑψοῦται ὑπεράνω τοῦ χρόνου καὶ ζῆ ἐν τῇ αἰωνιότητι. Ἡ ἐργασία αὕτη εἶνε τὸ στοιχειωδέστατον αἷτημα τῆς ἠθικῆς, τοῦ ὁποίου ὕστατος σκοπὸς εἶνε ἡ δημιουργία ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ νὰ ἄρχῃ ἡ κοινὴ βούλησις πάντων. Διότι ἡ κοινότης αὕτη τῆς βουλήσεως ἀποτελεῖ τὴν ἀπαραίτητον βάσιν πρὸς ὅσον τὸ δυνατόν εὐρυτέραν ἀνάπτυξιν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἄρα πρὸς παραγωγὴν ἀντικειμενικῶν ἀγαθῶν τοῦ πολιτισμοῦ. Ἀλλ' ὅμως ὁ ἠθικὸς ἐκεῖνος σκοπὸς δὲν εἶνε δυνατόν νὰ εἶνε πράγματι ὁ ὕστατος. Διότι καὶ ἡ ἀνθρωπότης ἐπὶ τέλους εἶνε παροδικὴ ὡς τὰ ἄτομα. Δέον λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ σκοπὸς οὗτος ἀποτελεῖ μέρος ἀπείρου τινὸς ἠθικῆς τάξεως τοῦ κόσμου. Τοιοῦτοτρόπως μεταβαίνει ὁ Βοῦντ ἀπὸ τῆς ἠθικῆς εἰς τὴν θρησκείαν. Ἡ φύσις αὐτῆς συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι εἰς τὰ δημιουργήματα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἰς τὰς δι' αὐτῶν πραγματοποιηθείσας ἀξίας ἐμβάλλομεν αἰώνιον κῦρος, θεωροῦντες αὐτὰς ἔκφρασιν τῆς βουλήσεως τοῦ θεοῦ. Ἀλλ' οὕτω καθορίζομεν συγχρόνως τὴν φύσιν τοῦ θείου ἐκ τῆς ἀξιολογικῆς ἡμῶν συνειδήσεως. Ἡ ἐπιστημονικὴ φιλοσοφία τοῦ Βοῦντ εὔρεν πολλοὺς ὁπαδούς, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐξέχουσαν κατέλαβον θέσιν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ὁ Κὺλπε, ὁ Λίψ κ.ἄ. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ ελεῖ καὶ ὁ Πάουλσεν, κήρυξ πανθειζοντος ψυχοφυσικοῦ παραλληλισμοῦ καὶ γνωστὸς ἰδίᾳ ἐκ τῆς δεκάδας ἐκ-

δόσεων ἀριθμούσης «Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Φιλοσοφίαν», τὴν ὁποῖαν διακρίνει κάλλος λόγου καὶ σαφήνεια.

ΡΟΔΟΛΦΟΣ ΟΎΚΕΝ

Τόσον ὁ Βοῦντ ὅσον καὶ ὁ Χάρτμαν ἀποφεύγουσι μὲν τὰς μονομερείας τῆς φυσιοκρατίας, ἀλλὰ παρὰ πᾶσαν τὴν προσοχὴν τὴν ὁποῖαν δεικνύουσι πρὸς τὰ πορίσματα τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν, ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν μεθόδων καὶ τοῦ πνεύματος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Οὕτω λ.χ. ἀρνοῦνται τὴν αὐτοτέλειαν τοῦ ψυχικοῦ κόσμου, τὸν ὁποῖον θεωροῦσιν ἀρρήκτως συνδεδεμένον πρὸς τοὺς φυσιολογικοὺς αὐτοῦ ὄρους, εἰσάγουσιν εἰς τὸν βίον τοῦ πνεύματος τὸν νόμον τῆς αἰτίας καὶ ἀπορρίπτουσι τὴν ἐλευθερίαν, ὡς ἀρνοῦνται ἐξ ἄλλου τὴν προσωπικότητα εἰς τὴν θεῖαν ἀρχὴν τοῦ παντός. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς αὐτοὺς ἀναχωρεῖ ὁ Ὁϋκεν (1846-1926) ἀπὸ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν, ἀπὸ τοῦ πνευματικοῦ βίου, τοῦ ὁποίου γνῶσιν λαμβάνομεν διὰ τοῦ γεγονότος τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ. Οὗτος εἶνε προῖον τοῦ πνεύματος καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἢ γνῶσις αὐτοῦ καθιστᾷ δυνατὴν τὴν γνῶσιν τοῦ πνεύματος ὡς τῆς αἰτίας αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀποχρῶντος λόγου. Ὡς λοιπὸν ὁ Κάντιος ἀφορμᾶται ἀπὸ προῖόντος τινὸς τοῦ λόγου, τῆς ἐπιστήμης, καὶ δὴ τῆς μαθηματικῆς καὶ τῆς φυσικῆς, οὕτω καὶ ὁ Ὁϋκεν, ἐκζητῶν τὴν φύσιν τοῦ πνεύματος καθόλου, οὗ προῖον δὲν εἶνε μόνον ἢ μαθηματικὴ καὶ ἢ ἐπ' αὐτῆς στηριζομένη ἐπιστήμη τῆς φύσεως, ἀλλὰ σύνολος ὁ πολιτισμὸς, ἀφορμᾶται ἀπὸ τοῦ τελευταίου τούτου καὶ πειρᾶται νὰ γνωρίσῃ ἐξ αὐτοῦ τὴν φύσιν τοῦ πνεύματος. Οὕτω γίνεται ὁ θεμελιωτὴς νέας ἰδεοκρατικῆς μεταφυσικῆς, καθ' ἣν ὀπισθεν τῆς αἰσθητῆς πραγματικότητος ὑπάρχει ἀνώτερός τις βίος, ὅστις τὸ μὲν ἀπορρέει ἐκ τοῦ ἀπολύτου πνεύ-